

УДК 343

І. В. Однолько
кандидат юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник
відділу організації науково-методичної роботи
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України

ГЕНЕЗА ПОЯВИ ТА РОЗВИТКУ КОРУПЦІЇ В ІСТОРИЧНИЙ ПЕРІОД

З кожним роком в світі все більш поглиблюються процеси переходу країн до ринкової економіки, через що питання, пов'язані із формуванням громадянського суспільства, усуненням загроз економічній безпеці держав, набувають все більшої актуальності. Одна з головних загроз економічній безпеці держави, в сучасному світі – це, безумовно, корупція та корупційна злочинність. Явище корупції руйнує державу зсередини та, без належної протидії йому, ставить під загрозу загальнонаціональну безпеку держави.

Аби чітко розуміти, як подолати прояви корупційної злочинності, які заходи необхідно прийняти та взагалі усвідомити, в якому напрямку рухатися, в контексті протидії та запобігання корупційній злочинності, є потреба вивчити історичне підґрунтя появи корупції, як явища, загалом.

Історики відмічають, що часто виникає відчуття, що корупція з'явилася разом із появленням людства, проте подібна думка є не зовсім вірною. Скоріш за все, перші прояви корупційності були здійснені з появою в житті людства владних повноважень та відносин матеріального характеру. Виходить, що корупція, як явище, зародилася дещо пізніше появи людства на Землі. Для того, аби явище корупції сформувалося необхідно було створення певних громад, першими з яких, можна вважати родинно-племінні громади, в яких простежувалася певна ієрархічність (був вождь, воїни, жерці). Як наслідок, в первісних громадах були особи, від яких залежали певні елементи суспільного життя й, цілком ймовірно, що представники громади могли намагатися впливати на ці елементи шляхом певного заохочення тих осіб, які мали відповідні повноваження. За відсутністю грошей, еквівалентом блага, яке виступає заохоченням до вчинення дій певного характеру могли виступати найкращі шматки добичі або надання найгарніших жінок, тощо.

Як пов'язано прояв корупційної злочинності в сучасному світі з історичними витоками – це спробуємо визначити в межах цієї статті.

Актуальність даного дослідження пояснюється тим, що нашій державі необхідно дієво боротися із корупцією, адже, на сьогоднішній день, зазначене негативне явище на стільки плідно засіло серед населення, що наша держава виглядає

вкрай непривабливо в очах міжнародного співтовариства. Подібне упереджене ставлення світової спільноти до України через поширену корупційну злочинність серйозно б'є по національній економіці, адже, наприклад, в державу не заходять інвестиції через боязкість інвесторів, що проектам не дають розвинутися без налагодження певних зв'язків. Відсутність інвестицій, до речі, негативно відображається й на функціонуванні бізнесу в країні, як малого, так й середнього з великим.

Виходить, аби підіймати економіку, робити країну заможною та процвітаючою необхідно ліквідувати корупцію, а, для цього – приділяти увагу дослідженням щодо появи та розвитку корупції, як явища, в різні історичні періоди.

Слід відмітити, що дослідженню історичного шляху розвитку корупційності більше уваги приділяють закордонні вчені, особливо з країн із розвинутою економікою. Фундамент для подальших досліджень заклали, зокрема, такі науковці: С. Алатаєв [1], Ш. Вей [6], Ж. Картьє-Бресон [2], Ф. Фукуяма [14] та інші.

Певний доробок у дослідженні корупції, як багатоаспектного феномену внесли й російські дослідники. Зокрема, Ю. Жданов [10] та В. Клейнер [11]. Серед українських вчених, які розглядали корупційну проблематику в нашій державі із певним оглядом історичних етапів, пов'язаних із корупцією, можна виокремити Л. Гулемюка, І. Реваку та інших.

Метою даної статті є дослідження витоків появи та розвитку корупції в різні історичні періоди, дослідження розвитку даного явища разом із розвитком людства в різні історичні епохи. Задля досягнення зазначеної мети було поставлено наступне завдання – висвітлити теоретичне підґрунтя появи та розвитку корупції в історичному розрізі, виходячи з аналізу праць науковців, дослідити поширення корупції з давніх часів до сучасного періоду в глобальному та локальному сенсі.

Переходячи до викладення основного матеріалу, перш за все, зазначимо, що корупція не є чимось новим в житті людей. Як вже було зазначено вище, корупція з'явилася із першою появою ієрархічної влади. Г. Ахметова відмічає, що корупція безпосередньо пов'язана з появою управлінських функцій в житті людей. На думку автор-

ки, на майже будь-якій посаді із повноваженнями щодо вирішення окремих питань, в особи виникає можливість використання адміністративного ресурсу не в професійних інтересах, а в особистих. Одні з перших подібних випадків, згідно із археологічними знахідками, мали місце в стародавньому Єгипті, Месопотамії, Індії та Китаю. Так, загальновідомим вважається факт приймання єгипетськими царями (фараонами) підношень з боку підданих, які таким чином прагнули домогтися певних привілеїв для себе або минути опали. Відомим визнається й той факт, що, наприклад, в Індії до корупції відносилися заохочувально й в цьому управлінську верхівку підтримувала армія, яка була в той період чимось на кшталт правоохоронного органу [4].

Цікаво, що перша згадка про корупцію в негативному сенсі датується ще другою половиною XXIV ст. до н.е. й зустрічається в архівах стародавнього Вавилону. Відповідно до документів зазначеного часу, тодішній цар шумерського народу здійснив реформу у державному управлінні. На меті було припинення хабарницької діяльності чиновників та суддів, а також отримання незаконних винагород служителями храмів [8].

Про досить прогресивне ставлення до протидії корупційним правопорушенням у Вавилоні, в своїх дослідженнях, каже й В. Безрутенко [5].

Звернувшись до періоду античності, ми теж зустрінемо архівні документи, що свідчать про існування корупції в ті часи. В своїх роботах, відомі на весь світ філософи давнини Платон та Аристотель, викривали пагубні наслідки зловживання владою (в тому числі, хабарництво) з боку політичної еліти та заможних осіб, які руйнують економічне та політичне життя держави [7, с. 10].

Аристотель відмічав, що корупція є тим явищем, яке може, якщо не зруйнувати державу, то привести до моральної деградації народ держави, що призведе до виродження нації. Філософ наполягав на тому, що боротьба із корупцією є пріоритетним напрямком діяльності кожного свідомого громадянина, а головна ціль будь-якого закону – створити такі умови, аби зловживання службовими повноваженнями не представлялося можливим. Діяльність чиновників та політиків повинна нести користь, а не наживу й тільки керуючись подібною моделлю можна казати про справедливий розвиток державності [3].

Відповідно до римського права, з латинського слово «корупція» означало псування, пошкодження чогось, а також дії, пов'язані із підкупом службових осіб. Вчені-морфологи та етимологи відзначають, що префікс «кор» (лат. «cor») в слові корупція означає запрошення до сумісного порушення закону. Виходячи з цього, маємо, що корупція це певний договір, який передбачає співучасть декількох осіб. За часів римського права,

окрім корупції, були й інші слова, що характеризували дії корупційного характеру, як, наприклад: *repetunde*, *pecunia repetunde* (загалом зазначені слова означають вимагання хабара в різних інтерпретаціях).

Дивлячись на прогресивні праці античних науковців, на їх відношення до корупції, стає дещо страшно, що за довгий час, який пройшов до теперішнього, люди так й не дослухались до голосу здорового глузду, а деградація певних верств населення вже відбулася (як то пророкував Аристотель).

Якщо казати про перші прояви корупції на території сучасної України, то їх прояви були зафіксовані за часів Київської Русі у XI-XII столітті. Поширеними були випадки, коли дружинники брали хабара за певні послуги (а в той час дружинники виконували певні бюрократичні функції). Цікаво, що за часів татарських набігів на Русь та активної боротьби із татарською ордою, саме військові керівники останньої намагалися побороти корупцію, застосовуючи жорстокі санкції із відрубанням кінцівок винним особам.

За часів польського впливу на територію сучасної України корупційні прояви теж нікуди не ділися. Королівські суди були досить продажними. Історія знає й відомий випадок з Богданом Хмельницьким проти якого було винесене рішення королівським судом, при чому, очевидно незаконне.

Мала місце корупція й в Гетьманській державі, хоча й була дещо меншою, аніж в боярському Московському царстві [12, с. 28].

Певного негативного забарвлення явище корупції отримало в Середньовіччя, коли на авансцену суспільних відносин вийшов істотний вплив церкви та релігії. У релігійних трактатах середніх віків, корупція розглядається, як «спокуса диявола». Католицька церква розглядала корупцію, як ідентичність гріховності. Цікаво, хоча в середні віки церква, начебто, й негативно відносилася до корупції, в той же час її служителі подекуди вчиняли дії, що містять в собі ознаки хабарництва чи просто корумпованості. Не є секретом, що місця в гарних приходах куплялися, а факт існування індульгенції взагалі, на погляд автора, є ні чим іншим, як проявом корупційних дій. По суті особа відкупалася за усі гріхи, що робила в житті. За усіма релігійними течіями, які були раніше та є зараз, ніде не передбачено можливості купити собі відпущення гріхів. Гріхи може відпустити лише сам Господь, а не служитель церкви певної конфесії. В той же час, в католицтві явище індульгенції було вкрай поширеним та усіляко заохочувалось, а на коштах, що сплачувалися за подібне відпущення гріхів, представники церкви вели розкішний образ життя. Можна сказати, що в Середньовіччя, корупція на певний час вийшла зі сфери політичної/управлінської та увійшла до церковної.

Відмічається, що в середні віки корупція була поширена у Великобританії, де популярними були випадки незаконних рішень мирових суддів, які витікали із отримання ними хабарів. Певне розповсюдження хабарництва було притаманне й Московському царству, де зміни відбулися за часів правління Івану Грозного, який ввів смертну кару за прояви корупції. Пізніше активно боротьбу проти корупції вів й Петр I, за часів якого були створені відповідні антикорупційні органи та відбулися декілька гучних скандалів, в яких приймали участь знатні вельможі.

Наведене вище свідчить про те, що корупція фактично є одногодною людини й була притаманна всім культурам та цивілізаціям. Цікаво, що не дивлячись на негативне відношення до корупції в більшості народів та цивілізацій та певні методи боротьби з нею, все це не завадило корупції проникнути у сучасне життя та відчувати себе доволі комфортно у ХХІ столітті [10].

Новий час та активна індустріалізація притаманна цьому періоду, на жаль, лише погіршила ситуацію із корупційною складовою життя. Утвердження нових держав та економічне зростання деяких з них призвели до більшої значущості рішень, які приймалися владними структурами. Більш частими стали випадки підкупу посадових осіб представниками буржуазії, яка в той історичний період мала найбільшу фінансову незалежність.

Настає період, коли за гроші «добропорядний» буржуа цілком міг купити собі певну посаду (як в комерційних цілях, так й суто в особистих).

В ХІХ столітті в європейських державах теж прослідковувалося ліберальне ставлення до корупції. Так, в Бельгії та Франції не вважалося хабаром отримання «дарунку» посадовцем, не дивлячись на те, що подібний дарунок, зазвичай, надавався, як відплата за певну послугу.

В Голландії чиновники могли купити собі посаду у колоніальних країнах й це не вважалося корупцією, подібні угоди впливали із законодавства. А, в Іспанії колоніальні посади могли передаватися у спадок, хоча, формально колоніальна посада ніколи не була приватною власністю. Зміни в європейській свідомості активно прийшли на початку ХХ століття [13, с. 18].

До речі, слід відмітити, що різко негативне ставлення до корупції завжди було присутнім у Німеччині. Так, за часів кайзера Вільгельма I корупцією вважався навіть презент чи незначна подяка, яку міг отримати поштар. А особа, яка була викрита у корупційному злочину заарештовувалася та, зазвичай, засуджувалася на строк від 7 років.

Більш близьке до нашого часу ХХ століття характеризується значною перевагою капіталізму, через який факти корупції часто замовчувалися. Подібна тенденція спостерігалася й в Радян-

ському Союзі, де ідеологічно не визнавався факт існування корупції, випадки якої, втім, траплялися (хоча й відносно не часті). Так, за часів Радянського Союзу доктринально була закріплена думка, що корупція характерна для буржуазних держав, де у влади стоять монополії, а людина використовується людиною задля задоволення власних потреб.

Відносно невелика кількість випадків корупційних злочинів в Радянському Союзі багато в чому пояснюється незначним колом осіб, в яких була можливість зловживати владою задля досягнення певної особистої вигоди [9]. Треба зауважити, що термін «корупція» в Радянському Союзі не значився ані у Кримінальному кодексі республік, зокрема Української РСР, ані у Кодексі про адміністративні правопорушення.

По-справжньому за винищення корупції людство взялося лише наприкінці ХХ століття. В умовах світової глобалізації корупція набула статусу мультикультурної проблеми й, наразі, протидія їй це вже питання не окремих держав, а загальноміжнародне. Сучасні дослідження, навіть дали змогу чітко усвідомити, що економічно розвинені країни не можуть допомогти країнам третього світу подолати державні проблеми шляхом надання грошових коштів у вигляді траншів, оскільки зазначені транші розкрадаються всередині держави політичною верхівкою та близькими до неї угрупованнями кримінальних структур та бізнес-асоціацій.

Сучасні дослідники дійшли висновку, що між масштабом розповсюдження корупції та інтересом до вивчення цієї проблеми існує пряма залежність, адже, саме коли корупційні прояви в державі сягають неприпустимих розмірів, населення розуміє важливість протидії цьому явищу й, як наслідок, знаходить оригінальні шляхи вирішення, які до цього не були використані.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, слід зазначити, що аналіз теоретичної бази історичного шляху розвитку явища корупції від моменту його появи та до теперішнього часу дав змогу дійти висновку, що корупція з'явилася в той час, коли в людстві вперше були закладені управлінські відносини й, за весь час існування людства, корупція була притаманна будь-яким народам, державам та цивілізаціям.

В ході свого історичного розвитку корупція із явища, яке ототожнювали з хабарництвом, перетворилася на інше явище – багатогранну злочинність системного характеру із поглибленням у всьому світі.

Корупція починається там, де державні та суспільні інтереси відходять на другий план, а на першому постають особисті інтереси посадовців, які використовують адміністративний ресурс, переслідуючи ціль у вигляді особистого збагачення.

Боротися із явищем корупції можна й, що головніше – треба. Про необхідність винищення цього пагубного явища казали ще за античних часів у Древній Греції та Древньому Римі, проте, людство не дослухалося порад провідних діячів того часу й, наразі, опинилося в світі, де корупція руйнує країни та моральні устої.

Україні сьогодні, виходячи із її скрутного положення в економічному плані, а також враховуючи стан конфлікту на Донбасі, вкрай важко зосередитися на процесах протидії корупції, проте зробити це конче необхідно.

Виходячи із зазначеного дослідження та історичного досвіду, дієва протидія корупційним проявам можлива за умови розробки дієвого механізму протидії, як державного, так й громадянського.

Література

1. Alatas, S.H. The problem of corruption. Singapore, Times Books International – 1986.
2. Cartier-Bresson, J. (1993). Elements analyse pour une esenomic de la corruption. Rev. tiersmonde, 131: 581–609.
3. Арістотель. Політика / Пер. з давньогрецької та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. 239 с.
4. Ахметова Г.Р. Коррупция в нефтедобывающих странах. Учебное пособие. – Алматы: Издательство «Кульжахан», 2002. – С. 14–15.
5. Безрутченко В. С. Историчний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища / В. С. Безрутченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – Вип. 18. – С. 279-286. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2008_18_32.
6. Вей Ш.И., Милкевич Х. Глобальное шестивие «зронита»: как непрозрачные внутренние сделки подрывают финансовые рынки в мире // Transition – Экономический вестник о вопросах переходной экономики. – 2004. – № 2. – С. 8–10.
7. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви / А. В. Волошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 8-16. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_3_3.
8. Всемирная история. Энциклопедия/ Ред. А. Белявский, Л. Лазаревич, А. Монгайт, И. Лурье, М. Полтавский. М.: Государственное издательство политической литературы, 1956. – 1565 с.
9. Гулемюк Л.И. Теоретико-соціальний аналіз корупції як загрози національній безпеці України // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 1–10.
10. Жданов Ю.А. Исторические формы коррупции // Междунар. науч.-практ. Конференция «Борьба с коррупцией на Юге России как системная проблема. Препятствия и стратегии». – Ростов на Дону, 2001. – С. 21.
11. Клейнер В. Коррупция в России, Россия в коррупции: есть ли выход? // Вопросы экономики. – 2014. – № 6. – С. 81–96.
12. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=VF&P21DBN=VF&Z21ID=&Image_file_name=DOC%20F0000017.PDF&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.

13. Сафоновко А. Визначення корупції – питання відкрите / Андрій Сафоновко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.akmf.org.

14. Фукуяма Ф. Великий разрыв. – М., 2004. – 200 с.

Анотація

Однолько І. В. Генеза появи та розвитку корупції в історичний період. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду генези появи та розвитку корупції в історичний період.

У статті встановлені витоки появи явища корупції, доведено, що корупція з'явилась не одночасно з появою людства, а дещо пізніше, коли в людстві сформувалися перші відносини управлінського характеру, зроблено огляд розвитку корупційних проявів в житті людей в різні історичні епохи, зазначено, яке відношення панувало до корупції в той чи інший історичний етап, висунуто думку щодо дієвої протидії корупції в сучасних умовах, яка повністю залежить від системного підходу до викорінення явища корупції.

Автором розкривається теоретичне бачення появи та розвитку корупції протягом всієї історії людства на основі досліджень вчених-істориків, філософів давнини тощо.

В статті звертається увага, що важливість викорінення корупції обумовлювалася ще за часів Древньої Греції та Древнього Риму, проте, на жаль, за свою історію люди так й не змогли дослухатися до тих порад давнини, аж до кінця ХХ століття, через що наразі, є необхідність у постійному пошуку нових форм протидії корупційним проявам, аби позбавитися цього явища.

Як підсумок визначено, що корупція з'явилась в той час, коли в людстві вперше були закладені управлінські відносини й, за весь час існування людства, корупція була притаманна будь-яким народам, державам та цивілізаціям. В ході свого історичного розвитку корупція із явища, яке ототожнювали з хабарництвом, перетворилася на інше явище – багатогранну злочинність системного характеру із поглибленням у всьому світі.

Ключові слова: корупція, історія, історична довідка, давні часи, Середньовіччя, народи давнини, цивілізації.

Аннотация

Однолько И. В. Генезис появления и развития коррупции в исторический период. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению генезиса появления и развития коррупции в исторический период.

В статье установлены истоки появления коррупции, доказано, что коррупция появилась не одновременно с появлением человечества, а несколько позже, когда среди человечества сформировались первые управленческие отношения, сделан обзор развития коррупционных проявлений в жизни людей в разные исторические эпохи, указано, какое отношение господствовало в коррупции на том или ином историческом этапе, выдвинута мысль о действенном противодействии коррупции в современных условиях, которое полностью зависит от системного подхода к искоренению коррупции.

Автором раскрывается теоретическое видение появления и развития коррупции в течение всей истории человечества на основе исследований ученых-историков, философов древности и т. п.

В статье обращается внимание, что важность искоренения коррупции обуславливалась еще во времена Древней Греции и Древнего Рима, однако, к сожалению, за свою историю люди так и не смогли прислушаться к этим советам древности, вплоть до конца ХХ века, из-за чего на данный момент есть необходи-

мость в постоянном поиске новых форм противодействия коррупционным проявлениям, чтобы избавиться от этого явления.

Как итог определено, что коррупция появилась в то время, когда в человечестве впервые были заложены управленческие отношения и, за все время существования человечества, коррупция была характерна любым народам, государствам и цивилизациям. В ходе исторического развития коррупция из явления, которое отождествляли со взяточничеством, превратилась в другое явление – многогранную преступность системного характера с углублением по всему миру.

Ключевые слова: коррупция, история, историческая справка, древние времена, Средневековье, народы древности, цивилизации.

Summary

Odno'ko I. V. The genesis of the appearance and development of corruption in the historical period. – Article.

The article is devoted to the genesis of the appearance and development of corruption in the historical period.

It is established the sources of corruption, proved that corruption did not appear simultaneously with the appearance of mankind, but a little bit later, when the first managerial relations were formed among mankind, made an overview of the development of corruption in people's

lives in different historical eras, indicated the attitude that prevailed in corruption at one or another historical stage, put forward the idea of an effective countering corruption in modern conditions, which completely depends on a systematic approach to eradication of corruption.

The author reveals a theoretical vision of the appearance and development of corruption throughout the history of mankind on the basis of the historians', ancient philosophers', etc. researches.

In the article the attention is drawn to the fact that the importance of eradicating corruption was determined in the times of Ancient Greece and Rome, however, unfortunately, in their history, people could not listen to these antiquity advice until the end of the 20th century, due to which now there is a need to a constant searching for new forms of counteracting corruption in order to get rid of this phenomenon.

To conclude, it is determined that corruption appeared at a time when managerial relations were first laid in humanity and, for the entire duration of human existence, corruption was characteristic of any nations, states and civilizations. During historical development, corruption has turned from a phenomenon that was identified with bribery into another phenomenon — multifaceted systemic crime with deepening throughout the world.

Key words: corruption, history, historical background, ancient times, the Middle Ages, ancient nations, civilization.